

ВИРАЖАЛЬНІ ЗАСОБИ В ІНФОРМАЦІЙНИХ, АНАЛІТИЧНИХ І ХУДОЖНЬО-ПУБЛІЦИСТИЧНИХ РАДІОЖАНРАХ

Ірина Головенко

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, 79044, м. Львів, Україна,
e-mail: viamedia.ira.gol@gmail.com*

У статті узагальнено використання природних і технічних виражальних засобів радіо – важливої складової у підвищенні ефективності впливу на слухачів. Розглянуто специфіку їхнього використання в інформаційних, аналітичних та художньо-публіцистичних радіожанрах.

Ключові слова: виражальний засіб радіо, звуковий образ, слово, шум, музика, монтаж, радіожанр.

Ще до появи радіо дослідники довели, що людина в міру своїх можливостей намагається перевести звукові враження в зорові. Процес цей неминучий, він не залежить від бажання людини, бо виражає об'єктивну закономірність природи сприйняття навколишнього світу. Водночас учені стверджують, що, отримуючи поєднання зображення та звуку, що дає телебачення, людський мозок відчуває перенасиченість, уяві немає чого домальовувати, тож вона „притлумлюється”.

Це свідчить про те, що людська підсвідомість легко пристосовується до радіокомунікації. Радіо змушує працювати уяву і мислення, пробуджує емоції. Все це відкриває величезні можливості впливу на слухачів.

Створити в уяві реципієнта повноцінну картинку за допомогою слова, музики, шумів – це, звичайно, творча робота. Але здійснити її ефективно не так просто. Результат залежить від того, наскільки влучно, майстерно та доцільно з погляду жанру журналіст зможе обрати та використати виражальні засоби, до яких належить також монтаж, що допомагає оформити картинку технічно.

На жаль, не всі радіожурналісти надають цьому належного значення, в той час як слухачі, маючи широкий вибір, стають вимогливішими. Засоби масової інформації розвиваються та вдосконалюються, а тому, щоб не втратити своїх позицій, радіомовлення повинно максимально використовувати власні можливості відповідно до вимог сучасності. З часом змінюється жанрова палітра, відходять старі традиції радіотворення і виникають нові, а суспільно-політичні умови завжди вимагають доцільного відображення у засобах масової інформації.

Інформаційні запити сучасного українського слухача сьогодні здебільшого стосуються теми агресії Російської Федерації проти України. Із засобів масової інформації, зокрема із радіомовлення, до нас надходять здебільшого короткі інформаційні повідомлення у новинах, репортажі із зони АТО чи інтерв'ю з учасниками бойових дій.

Така форма подання матеріалів є зручною і для журналістів, і для слухачів. Підготовка повідомлення не вимагає багато часу, що сприяє оперативності. До того ж таким чином в ефір можна подати максимальну кількість інформації, яка унаслідок нестабільності обставин постійно оновлюється. Ми можемо припустити, що через певний час, коли припиняться бойові дії на сході України, наші радіоприймачі транслюватимуть, наприклад, цікаві радіофільми про події минулого, радіонариси про теперішніх бійців у зоні АТО, про міста, які зараз безжалюбно руйнує ворог. Та допоки тривають воєнні дії, допоки ніхто не може спрогнозувати їхні результати чи намалювати чітку картину їхньої сутності, журналістський продукт має вигляд звіту, що інтенсивно доповнюється новими фактами.

Українські та закордонні лінгвісти і журналістикознавці неодноразово звертались до питання акустичної природи радіо. Проте, зважаючи на молодість радіожурналістики, ця тема залишається недостатньо висвітленою і торкається здебільшого усного мовлення загалом. Це ж стосується і радіожанрів – одного з найменш вивчених шарів усього жанрового поля.

Та попри все ці проблеми не втрачають своєї актуальності уже багато років. Вони потребують теоретичного і, безумовно, практичного вирішення задля удосконалення професійної майстерності працівників радіо, підвищення ефективності впливу на аудиторію та налагодження зв'язків із нею. А для цього необхідно детально вивчати естетичні, соціальні, психологічні та інші аспекти в галузі радіомовлення.

Специфіку функціонування радіомовлення, особливості впливу та виражальні засоби радіо досліджували українські та закордонні науковці, зокрема О. В. Антонова, Ю. Н. Анікеєва, Е. Барноу, Б. Г. Вовк, П. Я. Дворянин, Ю. А. Когут, О. О. Кулініч, В. В. Лизанчук, Ю. В. Любченко, Д. І. Любосветов, П. В. Мірошніченко, М. К. Мінков, О. А. Сербенська, А. А. Шерель, В. Н. Ярошенко та інші.

Болгарський дослідник М. Мінков слушно зауважив, що „радіо змушує око чути, а вухо бачити” [6, с. 15]. Така особливість радіомовлення пояснюється його акустичною природою, яка дає змогу продукувати не тільки звук, а й образ, створений ним. Сприймаючи інформацію на слух, реципієнт підсвідомо ілюструє її для себе, таким чином ніби долучаючись до творчого процесу. З однієї сторони, це дає йому можливість вибору: він може створити в уяві саме ту картинку, яку хоче бачити. Це імпонує слухачеві, оскільки дає можливість йому відчувати себе повноправним і незалежним учасником радіотворення. Та тут спрацьовує ефект маніпулювання – і це вже зворотня сторона. Той, хто знаходиться по інший бік мікрофона, засобами звуку намагається „навіяти” конкретний образ і при цьому дати змогу реципієнтові сприйняти його як власний. За словами П. Мірошніченка, „сама комбінація формо- і стилетворчих виражальних засобів радіомовлення у конкретній програмі, що нерозривно поєднується з її тематикою та функціональним призначенням, є тим аудіальним кодом, який має адекватно „прочитати” слухач, задовольнивши інтерес до інформації і розваг як базовий у взаєминах із мас-медіа” [7, с. 246]. Це означає, що радіоматеріал, як і будь-який медіатекст, повинен бути комунікативно ефективним, тобто наштовхувати на певні емоційні переживання, оцінні ставлення, думки, спонукати до конкретних дій і вчинків та, зрештою, приносити естетичне задоволення.

Усе це іншими словами можна назвати акустичним впливом, який, варто зауважити, з усіх засобів масової інформації найефективніше реалізується саме на радіо. Звукові повідомлення торкаються людської свідомості на двох рівнях – свідомому та підсвідомому, а тому, активізуючи уяву та інші механізми слухового сприйняття, вони породжують не лише акустичні, але й візуальні образи. Це так звані звукові образи, які, як зазначають дослідники, є сукупністю звукових (мовленнєвих, музичних, шумових) елементів, що створюють за допомогою асоціацій в узагальненому вигляді уявлення про матеріальні об'єкти, явища, історичні події, характери людей [9, с. 462].

Будь-яка творча діяльність використовує безліч різних засобів, прийомів, форм вираження та відображення предметів чи явищ дійсності. У журналістиці усі способи організації того чи іншого матеріалу розділені на жанри, у системі яких кожен засіб масової інформації має власний інструментарій для вирішення конкретного творчого завдання.

Дослідники наголошують, що жанри радіожурналістики мають яскраво виражену звукову унікальність [14]. Журналістика трактує жанр як „усталений тип твору, який склався історично і відзначається особливим способом освоєння життєвого матеріалу, характеризується чіткими ознаками структури” [1, с. 76]. Однак треба усвідомлювати, що кожен жанр є не просто усталеною формою, а це – ЖИВИЙ ПРОЦЕС, який знову і знову народжується і живе в кожному новому творі [14]. Жанрова класифікація є досить умовною, оскільки кожен із жанрів може містити ознаки іншого, і це цілком нормально, зважаючи на постійний розвиток і вдосконалення форм відображення у засобах масової інформації.

Дифузія жанрів – явище не рідкісне. Журналістові вона дає змогу сповна використовувати творчий потенціал, урізноманітнювати матеріали, робити їх інформативнішими, максимально наповненими. Водночас слухач має можливість отримувати цікаву і корисну для нього інформацію у комплексі.

Однак у процесах дифузії радіожанрів бачимо як позитивні, так і негативні тенденції, зазначають дослідники В. Лизанчук та М. Лубкович. Прикладом може бути радіозвіт. Якщо він абсорбує публіцистичні елементи (публіцистичні відступи радіожурналіста під час розповіді про конференцію), то за таких умов радіозвіт може виходити за межі інформаційного жанру. Друга ситуація: постійно прагнучи до короткості викладу, радіозвіт нерідко наближається до радіоповідомлення за формою і методикою відтворення фактів. Унаслідок цього переважає одноманітність і монотонність, що ускладнює сприймання слухачами радіоматеріалу [4, с. 9].

Отже, в інформаційних радіожанрах, зазвичай спостерігаємо домінування повідомлення (до них можна віднести радіоповідомлення, радіозвіт, радіоінтерв'ю, радіорепортаж, радіовиступ, радіоогляд преси). Аналітичні жанри – це аналіз, оцінка, узагальнення (радіокореспонденція, радіокоментар, радіобесіда, радіоогляд). Для художньо-публіцистичних характерне складне поєднання аналізу й образно-художнього осягнення реальності (це спостерігаємо у радіонарисах, радіофейлетонах, радіокомпозиціях, радіофільмах, оригінальних радіодрамах). Усе це реалізується на радіо саме за допомогою природних і технічних виражальних засобів – слова, музики, шумів та монтажу [2, с. 152].

Зарахування радіопередачі до того чи іншого жанру має насамперед практичний зміст. Від того, до якого жанру – інформаційного, аналітичного чи художньо-публіцистичного – належить радіоматеріал конкретного автора, залежать, з одного боку, форма вираження і ступінь творчих зусиль автора матеріалу, з іншого боку – акустичне сприйняття його слухачами. Дослідники стверджують, що практичне значення жанру майбутньої передачі чи циклу передач позначається вже на виборі відповідних технічних засобів (наприклад, репортаж потребує транспорту чи специфічних засобів зв'язку, а бесіда – студійного обладнання) [14].

Дослідник П. Мірошниченко стверджує, що попри розмаїття радіопрактик, залежних від політичних, соціально-економічних, культурологічних чинників, унікальною властивістю радіомовлення є постійний і непорушний набір виражальних засобів, який і детермінує його природу як каналу аудіокомунікації, визначає певне місце та роль у системі класичних і нових медіа, наднаціональний характер ЗМК з універсальною мовою [8, с. 251]. Усе це проявляється найперше, в *усному слові*, яке несе в собі повідомлення про певну мову, діалект, географічні характеристики, про мовця та його характер, манеру спілкування, стать і вік та й, зрештою, про сам засіб масової інформації; проявляється, безперечно, і в *музиці*, яка не має кордонів, та має здатність панувати над усім, по-особливому впливати на свідомість, підвищуючи рівень сприймання. Музика сприяє формуванню у людини розуміння тієї чи іншої культури, нації, регіону, передає менталітет, традиції, історичне виховання. Окрім словесного та музичного вираження є ще й шумове, яке здатне доповнювати, а, часом, і самостійно творити звуковий образ. *Шуми* несуть підтекст, довершують зміст, реалізуються через асоціації, а тому теж володіють неабиякою інформативністю.

Мистецтво радіомовлення полягає у тому, щоб при мінімальній (порівняно з іншими засобами масової інформації) кількості виражальних засобів домогтися максимального ефекту, який полягає у здійсненні мети через вплив на слухачів. Оскільки цей вплив досягається виключно аудіально, радіо повинно наділити слово та звуки, що його супроводжують, властивістю зображення, використовуючи широкий спектр виражальності.

Професор В. Лизанчук стверджує, що всебічне, фахове використання природних особливостей, специфічних виражальних засобів радіо є запорукою ефективного впливу на слухачів. Специфічні виражальні засоби він поділяє на дві групи: перша – це природні, натуральні виражальні засоби: усне слово, шуми (акустична характеристика подій), музика; до другої групи належать технічні можливості, тобто монтаж у різних його значеннях [3, с. 66].

Слово є головним інструментом на радіо, і тільки професійне поводження з ним сприяє здійсненню основної мети журналіста, яка полягає у конкретному впливі на конкретну аудиторію. Тут важливо не те, як багато було сказано, а те, наскільки доцільно, зрозуміло і природньо. І. Адроніков зазначає: „В усній мові те, як людина сказала, перетворюється в те, що людина сказала” [3, с. 66].

Саме тому так важливо вміти у потрібний момент підібрати необхідні слова. Це насправді не так просто, як може здаватися, і потребує часу та зусиль. Мистецтво слова

людина пізнає все життя, і те, як вона розмовляє, показує, наскільки наполегливо над собою працює.

Німецька дослідниця відкритої комунікації Елізабет Мерман нагадує про те, що кожне повідомлення має вербальну (словесну) і невербальну частини. І ці складники мусять, власне, доповнювати і підтримувати саме повідомлення, хоча бувають випадки суперечливого [12, с. 30]. Часто неправильно підібрана музика чи недоречні шуми ставлять під загрозу навіть найдосконаліший текст. Одні і ті ж самі слова у різному звуковому оформленні звучать неоднаково. Тому, ставлячи перед собою конкретну мету, журналіст повинен продумати навіть найменші деталі, які можуть мати вплив на цілу програму.

Виразальні засоби музики сприяють посиленню сугестивної сили матеріалу. Мелодика визначає емоційний стан епізоду, передає соціальні, історичні особливості описуваної події. Ритм створює напругу, організовує слухачську увагу. Темп збігається з мовленням автора чи героїв, або навпаки, протистоїть йому [5, с. 235].

Музика і шуми поруч зі словом доповнюють асоціативний ряд, створюють чи передають дійсність такою, як вона є, дають змогу слухачеві бути учасником ефіру, слухати, співпереживати і контактувати з дійсністю, відчувати ефір, ведучого, що працює у студії, розуміти журналіста, бути свідком події. Водночас усі ці звукові компоненти створюють конкретну форму радіоповідомлення, яка визначає його жанр.

Професор В. Лизанчук стверджує, що на відміну від радіослова, шуми не є універсальним виразальним засобом. Сфера їхнього застосування обмежена. Шуми на радіо виконують певні функції: суто інформаційні, емоційні, відіграють роль історичного документа, слугують звуковим фоном, є елементом монтажу [3, с. 70]. **З цим, звичайно, не можна не погодитись.** Бо ж у більшості матеріалів, які ми чуємо на радіо, цей засіб виразальності слугує доповнювальним елементом. Радіожурналіст не зможе створити інформаційне чи аналітичне повідомлення, використовуючи тільки шуми. У традиційному використанні вони, так би мовити, відходять на другий план. Однак варто згадати і про рідкісні плоди радіотворчості. Найяскравішим проявом використання звукових ефектів став радіотеатр, зокрема звукова (акустична) радіодрама, граничною формою якої є драма шумів – композиція з документальних чи штучно створених звукових ефектів, організованих відповідно до авторського задуму [3, с. 589]. Тут згідно з вимогами жанру шуми цілком самостійно творять звуковий образ. А тому можна вважати їх повноцінним і незалежним виразальним засобом в окремих художньо-публіцистичних жанрах.

Цілісний продукт все ж створюється за допомогою технічних можливостей радіо. Саме монтаж допомагає збалансувати усі засоби виразальності таким чином, щоб вони доповнювали один одного у змістовому та емоційному планах, відповідали вимогам жанру, тематики, та й, зрештою, сьогодення. Монтаж визначає тривалість самого радіоматеріалу (наприклад, радіозвіт коротший від радіонарису чи радіофільму) та кожного з його структурних елементів зокрема (обсяг коментарів, начиток).

До того ж монтаж дає змогу проводити численні експерименти зі звукотворенням. Наприклад, виразальні можливості шумів і музики зумовили появу окремого худож-

нього явища – шумо музики, в якому поєднуються конкретні, реально існуючі звуки, що, комбінуючись між собою, оброблені трансформувальною апаратурою, можуть досягти незвичайного ефекту [10, с. 337].

Говорячи про шумо музику, варто згадати й про сучасний танцювальний ремікс, тобто версію музичного твору, створену внаслідок перемішування декількох частин вихідної композиції, зміни її темпу, тональності та накладення на неї різних звуків чи спецефектів. Зараз таке явище досить популярне, особливо на дискотеках. Відтак причини появи реміксів швидше практичні, ніж творчі – перетворення поп- чи рок-пісень у клубні. Внаслідок реміксування виникає новий продукт, більш ритмічний і триваліший, на відміну від оригіналу.

Дослідники виділяють дві головні функції звуків: фонову та символізуючу. Фоновою функцією можуть виконувати і життєво-функціональні, і природні звуки, і спокійна музика. Вони формують у реципієнта внутрішнє відчуття необхідного доповнення спектра звуків звичної побутової обстановки новими. Символізаційна функція пов'язана зі здатністю звукового ряду виступати ідентифікатором певного предмета, явища чи події [13, с. 36–42]. Фоновою функцією звуку зазвичай виконують у інформаційних радіожанрах: радіоповідомленні, радіорепортажі, радіоогляді – коли на тлі інформації, яку начитує диктор, звучить тиха музика, підлаштована під темп його мовлення, під інтонацію, під стиль. Символізуюча функція проявляється насамперед у художньо-публіцистичних радіожанрах, де кожен виражальний засіб виконує своє призначення і є необхідним та незамінним елементом у структурі матеріалу (наприклад, у радіонарисах, радіофільмах тощо).

Обмеженість у застосуванні природних і технічних інструментів на радіо може бути такою ж проблемою, як і їхня надмірність. Тому при використанні виражальних засобів важливий професійний підхід і вміння зберігати гармонійність. Музика чи шуми у радіоматеріалах можуть як допомогти (відтворити певні події, посилити ефект впливу), так і нашкодити. У журналістській практиці часом трапляються ситуації, коли сила звучання слова поступається гучності інших виражальних засобів. Небезпека зіпсувати таким чином матеріал існує під час запису репортажу з місця події на фоні занадто гучної музики чи високого рівня шуму.

Варто звертати увагу й на доцільне застосування виражальних засобів у радіоматеріалах. За словами професора В. Здоровеги, одні мовно стилістичні прийоми використовуються у подієвій інформації, інші – в есе чи фейлетоні. Те, що виглядає цілком природним у діловій кореспонденції (цифрові вкладки, практичні поради, описи технологічних процесів), не годиться для нарису чи заміток публіциста, у яких має бути наявне образне відтворення дійсності, і зовсім не підходить для нарису інструктивний стиль мислення. Надмірна суб'єктивність бачення, метафоричність викладу, природна у жанрах художньо-публіцистичних, може бути не тільки зайвою, але й протипоказаною в офіційному повідомленні. Особливих мовно стилістичних засобів вираження думки, публіцистичної ідеї потребують есеїстичні, сатирико-публіцистичні жанри, зокрема фейлетон, памфлет, для яких автор мусить знайти не тільки комічну ситуацію, не тільки сатиричний образ, а й відповідний тон розповіді, мовні засоби комізму, тобто вміння

опрацювати факт сатирично. Нерідко фейлетон, сатиричний огляд від початку й до кінця тримаються саме на мовностилістичних прийомах іронії і сарказму [2, с. 152].

Отож, вміння правильно використовувати виражальні засоби в інформаційних, аналітичних та художньо-публіцистичних радіожанрах дає змогу журналістові цілісно подавати інформацію, швидко знаходити розуміння аудиторії, легко досягати поставленої мети та майстерно володіти основною складовою радіо – звуком. Тільки тоді комунікативний зв'язок між радіомовцем і аудиторією матиме результативний характер, відтак ефективно здійснюватиме своє призначення по обидві сторони мікрофона.

Список використаної літератури

1. Григораш Д. С. Журналістика у термінах і виразах / Д. С. Григораш. – Львів : Вища школа, 1974. – 296 с.
2. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості : підручник. – 3-тє вид. // В. Здоровега. – Львів : ПАІС, 2008. – 276 с.
3. Лизанчук В. В. Основи радіожурналістики : підручник / В. В. Лизанчук – К. : Знання, 2006. – 628 с.
4. Лизанчук В. Теоретичні аспекти журналістики: радіозвіт і радіовиступ / В. Лизанчук, М. Лубкович // Теле- й радіожурналістика : зб. наук.-метод. праць. – Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 2009. – Вип. 8. – С. 8–28.
5. Любченко Ю. В. Звук у досягненні документальності на сучасному радіо / Ю. В. Любченко // Теле- й радіожурналістика : зб. наук.-метод. праць. – Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 2012. – Вип. 11. – С. 232–237.
6. Минков М. Радіожурналістика / М. Минков. – София : Наука и искусство, 1987. – 213 с.
7. Мірошніченко П. В. Комунікативна ефективність звукового образу радіопрограм (фокус-групове дослідження) / П. В. Мірошніченко // Наукові записки Інституту журналістики, 2013. – Т. 53. – С. 245–248.
8. Мірошніченко П. В. Звуковий образ радіомовлення як медіаефект / П. В. Мірошніченко // Наукові записки Інституту журналістики, 2013. – Т. 52. – С. 250–253.
9. Радіожурналістика : учеб. для студентов вузов, обучающихся на спец. „Журналистика” / Н. С. Барабаш, Л. Д. Болотова, В. В. Гаспорян и др. ; под. ред. А. А. Шереля. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2000. – 479 с.
10. Радиотелевизионная журналистика в системе профессиональных координат / [под ред. Т. В. Васильевой, В. Г. Осинского, Г. Н. Петрова]. – С.Пб. : Изд-во Санкт-Петерб. ун-та, 2002. – Ч. 1. – 188 с.
11. Радиожурналистика : учебник / под ред. А. Шереля. – М. : Изд-во Московского ун-та, 2000. – 400 с.
12. Сербенська О. А. Культура усного мовлення як навчальна дисципліна / О. А. Сербенська // Теле- й радіожурналістика : зб. наук.-метод. праць. – Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 2002. – Вип. 4. – С. 135–140.
13. Шевченко В. Дослідження інтонації в радіорекламі / В. Шевченко // Маркетинговые исследования в Украине. – 2005. – № 2. – С. 59–63.
14. Різновиди жанрів на радіо [Електронний ресурс] / Студопедія. – Режим доступу: studopedia.org/10-193170.html 22.06.2015.

Стаття надійшла до редколегії 10.09.15

Прийнята до друку 30.09.15

**MEANS OF EXPRESSION IN THE INFORMATION,
ANALYTICAL AND ARTISTIC AND PUBLICIST GENRES RADIO****Iryna Holovenko**

*Ivan Franko National University of Lviv,
General Chuprynky Str., 49, 79044, Lviv, Ukraine,
e-mail: viamedia.ira.gol@gmail.com*

The article discusses the use of natural and technical means of expression informational, analytical and artistic and journalistic genres radio. The researcher examined the essence of spoken word, music, noise and installation - important components in enhancing the effectiveness effect on listeners. Outlined functions means of expression, especially in combination radiopovidomlennyah different genres. The author analyzes the features of journalism genres that have a strong and unique sound which is one of the least studied of all layers of the genre field, examines the process of diffusion, which can have both positive and negative. It characterizes the radio sound image that is created through its natural and technical properties and is a combination of sound (speech, music, noise) elements that create associations using summarized representations of material objects, events, historical events and characters of people. The author emphasizes the importance of a harmonious and balanced combination means making sound image in message on the radio information, analytical or artistic-journalistic genre, creating using their expressive properties of modern and contemporary product.

Key words: expressive means of the radio, sound image, word, noise, music, montage, radio genre.